

Kabatek, J. (2000): *Os falantes como lingüistas. Tradición, innovación e interferencias no galego actual*. Vigo: Edicións Xerais de Galicia, 452 páxs.

Johannes Kabatek, profesor na Universidade de Tubinga (Alemaña), elaborou a súa tese de doutoramento sobre a variación e as variedades lingüísticas no galego actual baixo a dirección da profesora Brigitte Schliebe-Lange -recentemente falecida- e de Eugene Coseriu, tese que publicou co título de *Die Sprecher als Linguisten: Interferenz- und Sprachwandelphänomene dargestellt am Galicischen der Gegenwart* (Tubinga, Max Niemeyer, 1996). A versión que acaba de editar Edicións Xerais de Galicia é o resultado dunha revisión daquel traballo orixinal e dunha adaptación ó galego, iniciativa que tódolos que nos movemos con dificultades pola lingua alemana agradecemos infinitamente.

A edición da obra en galego é aínda máis pertinente tendo en conta que o autor é un bo coñecedor da situación lingüística e sociolingüística galega, tal como tivo ocasión de demostrar en artigos e relatorios que foi presentando e publicando durante os anos noventa (véxanse, só como exemplos, algúns traballos que recollamos nas referencias bibliográficas finais). Nestes traballos o profesor Kabatek introduciase en áreas de investigación que nalgúns casos xa foran tratadas pola sociolingüística galega aínda que de forma insuficiente ou parcial, como era o caso, por exemplo, da interferencia lingüística ou da definición das variedades lingüísticas situadas no continuo galego-castelán; e tamén tratou outras áreas e temas que non espertaran máis ca atencións anecdóticas e moi esporádicas, como foi tamén o caso do galego urbano, da variación diafásica no galego actual, ou da lingua galega dos medios audiovisuais. Neste sentido o autor é un observador privilexiado de grande parte dos cambios, fluctuacións e incertezas que se veñen deitando sobre a evolución formal da lingua galega nestes últimos vintecinco anos.

Os lectores que se acheguen a esta obra atoparán os resultados dun traballo de investigación sobre o galego actual desde unha perspectiva lingüística e sociolingüística. O obxecto de estudo central é a conformación da lingua común: cómo se constrúe lingüísticamente, qué opinións e ideoloxías a sustentan, qué consecuencias ten para o devir da lingua galega, etc. Tal obxecto de estudo supón ter en conta os resultados e mailas interaccións entre dous grandes procesos en que se insire a lingua nesta derradeira parte do século XX: por un lado, a xeira de revitalización social e institucional suscitada con forza trala restauración democrática de mediados dos setenta, e por outro o proceso de codificación e de estandarización contemporánea da lingua galega. Para avanzar no estudio do galego actual no marco deseñado pola revitalización e pola estandarización, Kabatek analiza os fenómenos lingüísticos que están presentes na lingua galega actual, en forma de elementos 'tradicionais' e 'innovadores', e tal análise dos fenómenos lingüísticos complementábase coa observación das percepcións que os individuos teñen sobre tales fenómenos e formas lingüísticas, así como sobre as avaliacións das variedades lingüísticas que se poden illar, desde os trazos pertencentes ou asociados coas variedades tradicionais ou populares do galego ata

os elementos identificativos da variedade estándar, pasando polas formas procedentes do castelán.

Desde o punto de vista metodolóxico, esta investigación encádrase no seo dos traballos de corte cualitativo, onde se analiza a variación lingüística no galego actual mediante a consideración das opinións e das prácticas lingüísticas fuxindo da obtención de resultados estatisticamente significativos e buscando, pola contra, profundar na textura dos fenómenos lingüísticos coa observación das condutas lingüísticas e coa análise dos xuízos metalingüísticos emitidos polos informantes. A realización de entrevistas en profundidade e de gravacións espontáneas permitiu arrequenta-la información ideacional, ó tempo que forneceu unha información moi valiosa sobre as características lingüísticas dos distintos tipos de informantes.

O núcleo expositivo da obra consta de tres partes: unha primeira dedicada a mostrar e a debate-los aspectos teóricos máis salientables -que serán retomados posteriormente nas distintas partes da investigación-, unha segunda centrada nas delimitacións e nas implicacións da metodoloxía utilizada para a análise do caso galego, e finalmente unha terceira destinada a mostra-los resultados do traballo empírico. O remate da parte argumental do libro realízase cun capítulo de conclusións, que dá paso ás referencias bibliográficas manexadas. Unha parte non menos relevante do traballo é a que está incluída como apéndice -un total de cinco apéndices, en realidade-, que figura baixo a denominación de 'cuestionarios e transcripción'. Entre todos eles é especialmente salientable a reprodución das entrevistas realizadas cos 30 informantes que son o obxecto de estudio do traballo, todas elas encabezadas por unha ficha informativa na que se detalla o perfil sociolingüístico e lingüístico de cada informante en cuestión, así como diversos comentarios pertinentes para entender e interpreta-la información biográfica e lingüística de cada un/unha.

A consideración dos aspectos teóricos que enmarcan a argumentación sobre a interferencia lingüística e sobre os fenómenos de variación social e contextual na lingua galega constitúe o obxecto de estudio do capítulo primeiro (páxs. 17-64). Situado no marco da tradición lingüística estruturalista e debedor da liña funcionalista desenvolvida por Eugene Coseriu, Kabatek dedícalle unha atención preferente ó concepto de interferencia lingüística, para o cal parte da caracterización clásica de Uriel Weinreich e remata coa proposición dunha tipoloxía orixinal, axeitada para a descrición de tales procesos lingüísticos nas situacións de contacto entre linguas tipoloxicamente 'emparentadas' (páx. 34 e ss.): interferencia por *transposición*, interferencia de *converxencia*, interferencia de *diverxencia*, e interferencia por *ultracorrección*. Outros aspectos relacionados, como a vinculación entre interferencia e cambio lingüístico ou a consideración da interferencia como un continuo, son tamén obxecto de atención nas páxinas seguintes deste capítulo.

O treito final deste capítulo teórico está dedicado á xustificación do estudio dos xuízos metalingüísticos dos falantes, do interese que tales opinións teñen para a análise do obxecto de estudio, e das dificultades e limitacións que están presentes neste tipo de temas. Tal como sinala o autor, "neste contexto hai que facerse polo menos tres preguntas: cáles son os elementos dos que os falantes son conscientes á hora de falar e de cáles poden ser conscientes, cómo pode o saber dos falantes influír nos seus actos de falar, [e] cómo se pode investigar este saber e o proceso de influenciación dos actos de falar" (páx. 56). Compróbase, xa que logo, a relevancia do universo de actitudes e crenzas ante un obxecto tan delicado

como é o conformado polas formas lingüísticas, sometido a transformacións moi severas nestes tempos recentes.

O segundo capítulo (páxs. 65-95) ten un obxectivo dobre: por un lado, busca delimita-lo obxecto de estudo –concretamente, as variedades lingüísticas e a variación no galego actual–, e para cumprir ese cometido desenvolve unha caracterización xeral da historia social e lingüística do galego ata chegar ó momento histórico actual; por outro lado, procura expoñe-la metodoloxía seguida na investigación. Respecto da metodoloxía, o autor fai unha descrición moi completa das técnicas e dos procedementos empregados para observa-las prácticas lingüísticas dos informantes e para recadar información significativa sobre as súas opinións e xuízos arredor das formas e variantes lingüísticas, das variedades e dos grupos sociolingüísticos. O remate do capítulo utilízase para valora-lo alcance e mailos límites da metodoloxía utilizada, quedando de manifesto, a carón das indubidables fortalezas que presenta, certas limitacións dun estudio cualitativo desta natureza: imposibilidade para sinala-la difusión social dos fenómenos lingüísticos detectados, ou dificultades para dixerar tendencias estruturais evolutivas, entre outras.

O terceiro capítulo -que leva por título 'Parte descritiva. A lingua dos informantes e os seus xuízos metalingüísticos' (páxs. 97-226)- constitúe a núcleo central do libro e da investigación realizada por Kabatek, e está centrado na exposición da fala dos informantes e das opinións e xuízos manifestados por aqueles sobre as variedades lingüísticas e sobre as formas que están presentes no galego actual. En relación coa metodoloxía de investigación foron incluídos no estudio final 30 informantes (23 mulleres e 7 homes), de entre 21 e 36 anos no momento da observación, sendo a maior parte estudantes (20 estudantes de filoloxía galega na USC, 2 estudantes de terceiro ciclo), 1 profesor de instituto, e 7 traballadores da CRTVG (3 locutores da Radio Galega, e 4 presentadores da Televisión de Galicia).

Exponse a continuación unha caracterización lingüística e sociolingüística dos informantes, e atendendo a esta última -recorrendo ós criterios de lingua inicial, lingua habitual e presenza 'ambiental' do galego nas súas redes primarias de relación-, o autor procede a agrupalos en tres subgrupos: 1) individuos que tiveron o galego como lingua inicial, como lingua familiar, e que é a variedade predominante nas interaccións cotiás actuais; 2) individuos co castelán como variedade inicial, familiar, e habitual na actualidade, e que utilizan o galego por razóns profesionais e/ou ideolóxicas; 3) individuos co castelán como lingua inicial e co galego como lingua presente na infancia e na actualidade. Este último constitúe o subgrupo máis numeroso dos tres enunciados. Trátase, respectivamente, de falantes moi expostos ó galego, de falantes moi expostos ó castelán, e de falantes de lingua inicial castelá pero con presenza importante do galego na súa socialización posterior e no contorno social actual. Finalmente, máis que de grupos lingüísticos claramente diferenciados, Kabatek conclúe que 1, 2 e 3 representan "tendencias predominantes", debido á existencia de individuos en transición entre uns e outros.

A caracterización lingüística das tres variedades que desempeñan algún papel no universo valorativo dos informantes -castelán, portugués e galego- precede á descrición da variedade estándar do galego e á análise do 'castelanismo' nos xuízos emitidos polos informantes. O tratamento destes aspectos vai mostrando retallos das opinións que vertebran o discurso dos informantes sobre o status das variantes e variedades lingüísticas presentes en Galicia, así como sobre a autenti-

cidade e pertinencia dos contidos lingüísticos que presentan. Así, distínguese entre o galego que se fala en distintas zonas, entre “o galego dialectal e [o] galego menos dialectal” (páx. 106); ou entre o galego de vilas e de cidades, por poñermos algúns exemplos concretos. O papel da variedade estándar do galego como fonte de fenómenos lingüísticos suscita unha chea de opinións que poñen ó descuberto avaliacións e prácticas verbais de distinta natureza. Por un lado, o estándar é avaliado como unha variedade de referencia, sobre todo por parte dos falantes con maior exposición ó castelán, aínda que concentra distintas avaliacións críticas por ser considerada unha variedade “artificial” ou construída con criterios formais “dubidosos” (páx. 108). Por outro lado, o castelán é unha fonte de fenómenos lingüísticos que deturpan a faciana da lingua galega, pero tamén é certo que moitos falantes valoran positivamente ese galego tradicional inzado de castelanismos léxicos, ó tempo que refugan do galego estándar por carecer este de ‘autenticidade’ e de ‘naturalidade’.

Tamén se presentan para o debate e discusión os xuízos lingüísticos tan diverxentes que sobre o galego da radio e da televisión presentan os distintos informantes. Por exemplo, aqueles que non teñen relación cos medios de comunicación critican a variedade do galego que se espalla neles por ser artificial e por estar moi castelanizada. Sen embargo, a través dos xuízos destes mesmos informantes sabemos que moitos falantes das variedades tradicionais do galego tenden a valorar moi positivamente ese galego ‘artificial e castelanizado’. Pero por se isto non abundase, cando opinan os informantes que traballan nos medios audiovisuais, estes non consideran que o galego sexa peor senón diferente: propio dun medio que precisa dunha variedade ou rexistro particular e con contidos formais vinculados á planificación do corpus galego (léxico depurado de castelanismos, neoloxismos, etc.).

O resto deste capítulo terceiro está centrado na análise dun conxunto amplo de fenómenos estruturais e léxicos do galego tal como se manifestan nas avaliacións e percepcións dos informantes considerados. Dedicáselle unha atención preferente ó nivel fónico (véxanse as páxs. 117-161) -tanto ó consonantismo coma ó vocalismo-, mostrándose con todo detalle os resultados dun estudio acústico -variacións nos parámetros de duración, intensidade e frecuencia fundamental- de catorce pezas léxicas, da situación das sibilantes, do fonema nasal velar [ŋ], da gheada, do ‘yeísmo’, e das alternancias en grupos consonánticos (do tipo *estructura/estrutura*, por exemplo). O sistema verbal do galego constitúe outro dos puntos de estudo, con referencias concretas ó infinitivo conxugado, á expresión de futuridade, ó valor temporal e aspectual da perífrase *ter* + participio, e á utilización reflexiva de certos verbos (do tipo *sentar*). No caso dos pronomes persoais, analízase a colocación do pronome átono e a rendibilidade do dativo de solidariedade. Tocante ó artigo, analízase a utilización deste con posesivo así como a casuística da segunda forma do artigo.

Co estudio do léxico (páxs. 193-226) remata a descrición dos fenómenos lingüísticos, e nel o autor analiza a influencia do castelán no sistema socio-cultural e lingüístico do galego, os cambios e as mutacións lingüísticas directamente causadas polas transformacións socio-culturais da Galicia contemporánea, así como os efectos que sobre a lingua común teñen os neoloxismos e os elementos léxicos recuperados a través da planificación do léxico galego. A extensión e a valoración que suscitan formas como *intre* ou *mercar*, as preferencias entre formas léxicas alternantes como *atopar* e *encontrar*, ou a difusión e avaliación dun termo tan popu-

lar como *carreiteira* son exemplos do material léxico que Kabatek comenta detalladamente a partir dos xuízos e dos posicionamentos dos informantes.

A parte conclusiva da obra (páxs. 227-239) presenta un conxunto de reflexións sobre as tendencias lingüísticas e sociolingüísticas que caracterizan a formación da 'lingua común', o que Kabatek definiu noutros traballos como proceso de 'koinceización' do galego. Pártese de que a estandarización contemporánea do galego provocou unha alteración significativa do status que se percibe e que se adxudica ás variedades lingüísticas existentes en Galicia. Como indica o autor, "ofrécese, por así dicilo, *para a discusión*, un debate no que participan falantes de procedencia diversa e de biografía lingüística variada, e onde o galego estándar entra en contacto con diferentes variedades lingüísticas" (páx. 228) [a cursiva está no orixinal]. O autor analiza en detalle o posicionamento de cada grupo lingüístico ante este proceso de estandarización e ante a asunción ou rexeitamento de formas lingüísticas propias da variedade estándar, doutras variedades do galego e formas do castelán.

Unha cuestión que se comenta ó respecto do papel dos grupos lingüísticos é a de qué grupo constitúe un modelo de referencia para imitar ou seguir. A este respecto Kabatek chega á conclusión de que o grupo 2 ten un papel moi marxinal mentres que os falantes do grupo 3 consideran que o modelo de referencia é a fala desenvolvida polo grupo 1. Aquí, sen embargo, batemos coas diverxencias habituais entre as opinións manifestadas e as conductas lingüísticas seguidas: os falantes que utilizan unha variedade máis castelanizada do galego son os que máis valoran as variedades e os trazos formais considerados 'tradicionais' ou 'populares'. Con todo, por outra banda, parece desprenderse das opinións recollidas unha disposición xeneralizada no sentido de intentar manter unha posición equidistante entre o galego popular -moi connotado socialmente- e o galego máis castelanizado -sentido en moitos casos como inauténtico e alleo-. Estas avaliacións conducen inevitablemente á presentación dunha diferenciación social interna máis profunda da que antes existía na lingua galega.

En resumo, ó concreta-lo autor un chisco máis esta cuestión, recoñece que "os líderes deste proceso serían, pois, dunha banda, os falantes de lingua materna galega con orientación consciente -polo menos parcial- no estándar, e doutra banda, os chamados neofalantes procedentes de ámbitos galegófilos e protagonistas dun cambio de lingua de uso cotián consciente" (páx. 236).

O proceso de estandarización, a ampliación e diversidade dos usos sociais do galego, e a chegada á lingua de castelán-falantes están a modificar tanto o status das variedades lingüísticas presentes no continuo galego-castelán en Galicia coma os referentes de poder e solidariedade asociados coas formas e coas variedades lingüísticas. Estes procesos e situacións lévannos directamente ó estudio da variación lingüística no galego actual, principalmente da variación social e diafásica, ámbito de estudio que está a mostrar hoxe unha vitalidade importante, tal como temos boa proba nos traballos achegados por Regueira (1999), Dubert (1999), Vidal Figueiroa (1999), ou os xa citados de Johannes Kabatek (véxanse as referencias bibliográficas finais).

O status dos fenómenos relacionados coa variación social e diafásica non resulta, con todo, fácil de establecer. Simplifica-la súa descrición indicando que as variedades urbanas do galego non constitúen, en realidade, un galego auténtico, non é abondo e deixa sen explicar moitos posicionamentos, lealdades e rexeitamentos que os falantes actualizan coas súas escollas lingüísticas a partir das avala-

ción realizadas, moitas delas vertidas nos xuízos lingüísticos e metalingüísticos que podemos recoller en entrevistas, grupos de discusión ou mediante outros procedementos similares. Partir de criterios prescritivistas na análise do galego oral conduce inevitablemente a non entender nada do que sucede. Algo diferente será aceptar ou validar as tendencias e as preferencias formais concretas que están presentes en certas variedades urbanas ou mediáticas. Pero tal avaliación haberá que realizala tras describir, analizar e entender as prácticas lingüísticas que se realizan e as ideoloxías e opinións que as sustentan.

Concordamos co autor na constatación do profundo proceso de selección formal que diferentes grupos sociolingüísticos están a realizar ó se mergullaren no galego, froito de avaliacións e de posicionamentos lingüísticos e identitarios diversos. Para entendermos tales fenómenos de selección lingüística, deberemos comprender a complexidade da situación actual de contacto co castelán, así como as dinámicas de variación social e de variación diafásica principiadas na lingua galega como consecuencia da estandarización da lingua e da ampliación da súa base social mediante novos usuarios e novos usos sociais na Galicia contemporánea.

Estamos ante unha achega cualitativa de moito interese para aprofundar no coñecemento da variación lingüística no galego actual e sobre as consecuencias lingüísticas do contacto co castelán. Para os lectores interesados nestas cuestións a obra de Johannes Kabatek resulta unha referencia imprescindible. Isto non empece a necesidade de obtermos datos empíricos cuantitativos que complementen -e mesmo nalgúns casos maticen- a información lingüística dos distintos grupos de individuos analizados. Unha aproximación cuantitativa pode ter, ademais, a virtude de darlle ó investigador a posibilidade de poñer a proba distintas hipóteses sobre a intensidade de certos fenómenos lingüísticos, así como sobre a súa evolución, feito que desde unha aproximación cualitativa resulta totalmente imposible de realizar.

Referencias bibliográficas

- Dubert, F. (1998), *Aspectos do galego de Santiago de Compostela*, Santiago de Compostela, Universidade.
- Kabatek, J. (1991), "Interferencias entre galego e castelán: problemas do galego estándar", *Cadernos de Lingua* 4, 39-48.
- (1994), "Variedades lingüísticas e competencia comunicativa", *Cadernos de Lingua* 10, 7-18.
- (1997a), "Strengthening identity: differentiation and change in contemporary Galician", in J. Cheshire & D. Stein (eds.), *Taming the Vernacular, From Dialect to Written Standard Language*, Londres, Longman, 185-199.
- (1997b), "The koineization process of contemporary Galician as a field for the study of language change", in B. Fernández Salgado (ed.), *Actas do IV Congreso Internacional de Estudos Galegos*, Oxford, Oxford Centre for Galician Studies, vol I, 163-178.
- (1997c), "Dime cómo hablas y te diré quién eres. Mezcla de lenguas y posicionamiento social", *Revista de Antropología Social* 6, 215-36.
- Regueira, X.L. (1994), "Modelos fonéticos e autenticidade lingüística", *Cadernos de Lingua* 10, 37-60.

- (1999), “Estándar oral e variación social da lingua galega”, in R. Álvarez & D. Vilavedra (coords.), *Cinguidos por unha arela común. Homenaxe ó profesor Xesús Alonso Montero. Tomo I. Semblanza e creación. Lingua. Historia, cultura e sociedade*, Santiago de Compostela, Departamento de Filoloxía Galega da Universidade, 854-75.
- Vidal Figueiroa, T. (1997), “Estructuras fonéticas de tres dialectos de Vigo”, *Verba* 24, 313-32.

ANXO M. LORENZO SUÁREZ
Universidade de Vigo